

MAISEMAKAUPPA – mitä ihmettä?

Liisa Tyrväinen

Maailman vaurastuessa ja kaupungistuessa luontomatkailu tulee lisääntymään pitkällä tähtäimellä paljon. Sen lisäksi vapaa-ajan asuminen kasvattaa metsien maisema- ja virkistysarvojen kysyntää. Tähän kehitykseen liittyy kuitenkin taloudellisen ja sosiaalisen ristiriidan siemen, jos metsänomistaja voi saada rahallista korvausta vain puun myyntituloista. Silloin hänellä ei välttämättä ole mitään kiinnostusta maisema- ja virkistysarvojen tuottamiseen tai vaalimiseen. Tähän ongelmaan vastaamiseksi on kehitetty maisema- ja virkistysarvokaupan käsite.

Nykyisin metsien maisema- ja virkistysyödyt nähdään eräänlaisena julkishyödykkeenä, jopa taousmetsissä, eikä käyttäjillä ole välttämättä mitään käsitystä siitä, mitä kustannuksia metsämaiseman ylläpitoon ja hoitoon sisältyy.

Ajatuskin maisema- ja virkistysarvo-kaupasta voi tuntua aluksi oudolta, sillä meillähän on totuttu siihen, että maisema on ilmainen. Kuitenkin heti vähänkin tarkemmin ajatellessa oivaltaa kyllä, ettei asia ole koskaan ollut niin. Maisema on aina ollut seurausta maan- ja metsänomistajien taloudellisista ratkaisuista. Jokaisella valinnalla on hintansa ja seurauksensa. Kun maisemaan ei ole kohdistunut kysyntää, ratkaisu maisema-arvojen ja muiden arvojen välillä on yleensä ollut helppo. Mutta kun maisema ja metsän virkistyskäyttö alkavat tuottaa taloudellisia arvoja jollekulle, joudutaan monivaihteisempaan arvo-, kannattavuus- ja oikeudenmukaisuusvertailuun.

Maisema- ja virkistysarvokauppa saattaa erilaiset metsän käyttömuodot taloudellisesti paremmin vertailukelpoiseksi ja tekee mahdolliseksi niistä syntyvän lisäarvon oikeudenmukaisemman jakautumisen. Niin matkailutoiminnan laajetessa yritysten liikevaihdon kasvusta osa kanavoituu myös maanomistajille ja muulle paikallisyhteisölle. Se on yksi sosiaalisen kestävyuden mittari ja välttämätöntä kestävä luontomatkailun kehittämisessä.

Suojelalueiden matkailu- ja virkistyskäyttö on tietysti sopeutettava luonnonsuojelullisiin tavoitteisiin, eikä alueiden ekologista kantokykyä voi ylittää. Monet ulkoiluharrastukset ja matkailun ohjelmapalvelutuotteet, kuten motorisoitu liikkuminen ja hevosmatkailu, eivät sovi suojelualueille. Niitä varten tarvitaan alueiden ulkopuolelle omat reititykset ja palvelurakenteet.

Valtion alueilla eri käyttömuotojen ja elinkeinonharjoittamisen edellytyksiä pyritään turvaamaan luonnonvarasuunnittelun prosesseissa, joihin pyritään ottamaan mukaan kaikki osapuolet.

Monella tärkeällä matkailualueella, kuten esimerkiksi Kuusamossa, Kainuussa ja Järvi-Suomessa, on kuitenkin paljon yksityismaita, joissa ympäristön laatu

riippuu maanomistajien metsänkäyttötaoiteista. Silloin tarvitaan yhteisesti sovittuja malleja yksityismaiden käyttöön niin, että tärkeimmän vetovoimatekijän eli luontoympäristön laatu voidaan turvata pitkällä tähtäimellä myös suojelualueiden ulkopuolella.

Käyttäjää maksaa

Maisema-arvokaupan tavoitteena on maksaa maanomistajalle korvausta, kun hän antaa alueensa matkailukäyttöön ja sitoutuu hoitamaan aluetta siten, että sen virkistysarvot säilyvät. Yrittäjällä taas on oikeus käyttää aluetta matkailun yritystoimintaan.

Tähän asti maisema-arvokaupan ajatus on perustunut Suomessa kahdenvälisiin sopimuksiin maanomistajan ja maiseman hyödyntäjän välillä. Luontomatkailun pitkäjänteinen kehittäminen vaatii kuitenkin laajempia toiminta- ja rahoitusmalleja, joiden perusteella asioista voidaan sopia pitkällä aikavälillä ja laajemmilla alueilla.

Maisema- ja virkistysyödytjen korvausmenettely on myös mahdollista luoda markkinaohjautuvaksi niin, että hyödykkeen hinta muodostuu kysynnän ja tarjonnan pohjalta. Korvaus pystytään myös kohdentamaan suoraan käyttäjältä maan omistajalle.

Käytännössä luontomatkailuyrittäjien palveluiden hintaan voidaan sisällyttää kehittämismaksu, joka peritään osana palvelun hintaa. Matkailuyrittäjien perimät maksut koottaisiin yhteiseen rahastoon, josta korvaukset sopimusjärjestelmään kuuluville maanomistajille maksettaisiin. Kehittämismaksun osuus palveluiden hinnasta tulisi määrittää

niin, ettei siitä tulisi liian suurta rasitetta luontomatkailuyrittäjille eikä alueen käyttäjille. Yksi mahdollisuus on palveluiden arvonlisäveron alentaminen maksun osuuden verran. Se voisi kyllä aluksi vähentää verotuloja, mutta elinkeinon kasvu pitkällä tähtäimellä korvaisi verotulojen hetkellisen laskun.

Kehittämismaksu olisi investointi luontopalveluyrittäjien ja kaikkien maisema- ja virkistysyödytyihin pohjautuvien elinkeinon palveluympäristöön. Sen hyviin puoliin kuuluu, että se ei olisi sidoksissa julkiseen rahoitukseen, vaan määräytyisi markkinoilla. Niin kustan-

nukset ja hyödyt kohdistuisivat tarkemmin todellisille osapuolille.

Myynti perustuu vapaaehtoisuuteen

Luontomatkailun kasvualueilla yrittäjät voivat yhdessä etsiä alueita matkailukäyttöön ja myös vastata ympäristönhoidon rahoituksesta yhdessä. Koska kaupankäynnissä yrittäjien ja maanomistajien välillä tarvitaan erityistä osaamista, esimerkiksi alueen matkailuyhdistys tai metsäyhdistys voisivat toimia asiantuntevana välittäjänä. Välittäjä avustaisi myyjää tarjouksen muotoilussa ja toimisi etujen yhteensovittajana maisema- ja virkistysyödytjä käyttävien ja maanomistajien välillä.

Ehdotetun menettelyn etuna on sen markkinalähtöisyys. Kauppatavarana ovat maisema- ja virkistysarvot, kysyntä tulee alueen käyttäjiltä ja tarjonta maanomistajilta. Menettelyssä olisi samanlaisia piirteitä kuin luonnonarvokaupassa, joten sen kehittämisessä voidaan hyödyntää Etelä-Suomen metsien monimuotoisuusohjelma METSO:n kokemuksia.

Erona METSO:n mallin mukaiseen luonnonarvokauppaan on se, että maisema- ja virkistysarvokauppasopimuksessa voidaan sallia tai jopa edellyttää metsänhoitotoita kuten harvennuksia ja näkymien avoimena pitämistä sekä hakkuutahteiden keräämistä. Sopimuksessa myös voidaan esimerkiksi pidentää puuston kiertoaikoja tai sopia metsänkäyttöön muitakin muutoksia, jotka parantavat alueen virkistyskäyttömahdollisuuksia.

Muiden maiden kokemuksia

Virkistyskäytön arvottamista ja varsinkin kansallispuistojen ja retkeilyalueiden käytön rahallista arvoa on tutkittu monissa maissa. Virkistysalueella käynnin rahallinen arvo vaihtelee maittain alueiden tarjonnasta ja metsien käytön kulttuurista riippuen. Esimerkiksi Unkarissa metsien virkistyskäytön arvoksi on saatu 4 €/käynti kun taas Tanskassa se on 15–18 €/käynti. Suomessa kansallispuistojen ja valtion retkeilyalueiden käytön arvoa Etelä-Suomessa tutkittiin jo 1990-luvun lopulla ja parhaillaan tähän liittyvää tutkimusta tehdään Metlassa.

Metsien aineettomien hyötyjen markkinalähtöisten korvauskäytäntöjen kehittäminen on nähty tärkeäksi myös kansainvälisesti. Euroopan unionin pysyvän metsäkomitean alaisuudessa vuosina 2007–2008 työskennellyt työryhmä (Valuation and compensation methods of non-wood forest goods and services) on ►►

kerännyt maittain tietoa metsien ympäristöhyötyjen kysynnästä ja etsinyt hyviä käytäntöjä. Marraskuussa työryhmä jätti loppuraporttinsa, jossa suomalaista luonnonarvokauppaa sekä maisema- ja virkistysarvokauppaa pidetään esimerkiksi innovatiivisista lähestymistavoista biodiversiteetin ja maisema-arvojen tuottamisesta.

Työryhmän raportissa todetaan, että alueilla joissa ympäristöhyötyjen tarjontaa ei pystytä hoitamaan markkinaohjautuvasti, tulee harkita myös julkisten tukien käyttöä. Esimerkiksi Iso-Britanniassa on vuodesta 2005 lähtien toteutettu maaseudun kehittämisen- ja suojeluohjelmaa Environmental Stewardship, jonka yhtenä tavoitteena on maiseman ominaispiirteiden säilyttäminen sekä ihmisten kiinnostuksen lisääminen maaseutu-kohtaan.

Ohjelmassa on kehitetty metsä- ja maatalousmaiden hoitotoimenpiteille pisteytysjärjestelmä, jonka perusteella maanomistajalle maksetaan korvausta. Maanomistajan on saatava tietty hehtaarikohtainen pistetaso, jotta hän saa korvauksen. Mitä vaativammilla toimenpiteillä maanomistaja edistää haluttua tavoitetta, sitä enemmän pisteitä ja korvausta hän saa.

Suomalaisessa maisema- ja virkistysarvokaupassa voitaisiin soveltaa samankaltaista pisteytysjärjestelmää. Hoitotoimenpiteet olisi pisteytetty niiden vaati-

vuuden, toivottavuuden ja vaikutusten perusteella ja korvaus olisi sidottu hehtaarikohtaiseen pistetasoon. Esimerkiksi maisemaa avaavat hakkuut olisivat eriarvoisia kuin nuotiopaikkojen perustaminen. Järjestelmässä tulisi ottaa huomioon mahdolliset puunmyyntitulot tai niiden menetykset. Korvaussumman ei kuitenkaan tarvitsisi olla täysin pisteytysjärjestelmän varassa, mutta parhaimmillaan pisteytys toimisi hyvänä apuvälineenä korvauksen määrittelyssä.

Uusi metsänkäytön visio rakentumassa

Matkailuyrittäjien ja maanomistajien suhtautumista yksityismetsien matkailukäyttöön Oulun läänin eteläpuolella tutkittiin muutamia vuosia sitten Joensuun yliopistossa. Maanomistajat suhtautuivat laajenevaan matkailuun omilla maa-alueillaan melko myönteisesti. Matkailun nähtiin turvaavan osaltaan maaseudun säilymistä elinvoimaisena. Eniten vierokuttiin motorisoidun liikkumisen sallimista, sillä se aiheuttaa aina jonkinasteista häiriötä ja maaston kulumista.

Saman tutkimuksen mukaan runsas neljännes eteläsuomalaisista luontomatkailuyrittäjistä oli valmis maksamaan oman tilan ulkopuolisten alueiden käytöstä. Kuitenkin yli puolet yrittäjistä ei ollut tällaisiin maksuihin halukas. Pääsytä olivat asiakkaiden mahdollisuus liikua maastossa jo jokamiehenoikeuksien perusteella, matkailutulojen pienuus ja käytöstä aiheutuneiden haittojen vähäisyys. Uusia mahdollisuuksia nähtiin varsinkin talousmetsien ja vesistöjen käytössä. Pohjois-Suomen maanomistajien tai matkailuyrittäjien näkemyksiä ei ole toistaiseksi tutkittu.

Tähän saakka Suomessa esitettyjen mallien tavoitteena ovat olleet kahdenväliset sopimukset maanomistajan

ja maiseman hyödyntäjän välillä. Malleista ovat vastanneet Maa- ja metsätaloustuottajien keskusliitto ja Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio. METSO-ohjelmassakin on luotu maisema-arvokauppaan liittyviä käytäntöjä, mutta ne eivät yksin riitä turvaamaan metsien matkailu- ja virkistyskäyttöä, eikä niitä voi suoraan siirtää maisema- ja virkistysarvojen tuottamiseen.

Luontomatkailun kehittämiseksi tarvitaan yksittäisten sopimusten sijaan laajempia toiminta- ja rahoitusmalleja, joiden perusteella yksityismaiden matkailukäytöstä voidaan sopia pitkällä aikavälillä ja laajemmilla alueilla.

Matkailuelinkeino ja metsäsektori ovat toimineet tähän saakka melko erillään. Monet uskovat jopa, että ne ovat välttämättä keskenään ristiriidassa ja että matkailu- ja virkistyskäyttö automaattisesti merkitsee puuvarojen käytöstä luopumista. Näinhän ei toki ole. Päin vastoin, luontomatkailun kehittämisen tavoitteet on mahdollista ja tulisikin kytkeä nykyistä paremmin alueellisiin metsäohjelmiin ja maaseudun kehittämissuunnitelmiin ottaen huomioon alueiden erityispiirteet.

Puuvarojen käyttö ja matkailu eivät sulje toisiaan pois, mutta on hyödyllistä pohtia ja sopia yhdessä, missä ja joskus jopa miten metsiä hakataan. Varsinkin uudistushakkuiden toteutustapaan tulisi maisemallisesti kiinnittää enemmän huomiota.

Parhaiten luontomatkailu ja virkistyskäyttö ovat integroituneet osaksi valtion metsäomaisuuden hoidosta vastaavan Metsähallituksen toimintakulttuuria. Se osoittaa, että eri käyttömuotojen yhteensovittaminen on todella mahdollista.

Jos maisema- ja virkistysarvokauppa saadaan kehitettyä niin, että siitä tulee maanomistajalle todella vartenotettava vaihtoehto, käytäntö yleistyy ja luodaan mahdollisuuksia luontomatkailun kehittämiseen. Se on yksi niistä elementeistä, joilla tulevaisuudessa rakennetaan entistä monimuotoisempaa metsienkäyttöä, kansantalouden eduksi.

Suomalaisessa luonnon käytön kulttuurissa jokamiehenoikeudet ovat tärkeä elementti, ja ne on syytä säilyttää. Uuden toimintamallin kehittäminen edellyttää kuitenkin myös niiden ja kaupallisen matkailutoiminnan välisten suhteiden tarkentamista. ■

Lisätietoja

Professori Liisa Tyrväinen, Metla, p. 010 211 4553, liisa.tyrvaainen@metla.fi

Temisevä, M., Tyrväinen, L. & Ovaskainen, V. 2008. Maisema- ja virkistysarvokauppa: Eri maiden kokemuksia ja lähtökohtia suomalaisen käytännön kehittämiseksi. Metla's working papers 81. 54 p.

Kaikki matkailun ohjelmalvelutuotteet eivät sovi suojelualueille. Esimerkiksi moottorikelkkailua varten tarvitaan alueiden ulkopuolelle omat reitit ja palvelurakenteet. Maisema-arvokaupassa kysyntä syntyy asiakkaan toiveista liikkuja ja nähdä tietynlaisia metsäympäristöjä.

